

Мікола Хаўстовіч

Uniwersytet Warszawski

m.khaustovich@uw.edu.pl

Новае пра Ялегі Пранціша Вуля

23 сакавіка 1859 г. нехта Ялегі Пранціш Вуль (Eligi Franciszek Ul) запісаў у *Альбом* Арцёма Вярыгі-Дарэўскага два вершы: беларускамоўны *К дудуру Арцёму ад наддзвінскага мужыка* і польскамоўны *Muśl niepowa*. Беларускі тэкст – гэта найлепшы ў мастацкіх адносінах твор у *Альбоме* і, увогуле, адзін з лепшых твораў беларускамоўнае літаратуры XIX стагоддзя.

Szto tabie, dudar, pryśpieła
Śmieły pieśni zawadzić?
Ci to lohkaja, brat, dzieła
Naszu braćciu praświaćić?

Kryknuć na ciabie panoŭja,
Szto ty szkodnik i miściuk, –
Stracisz hołas i zdaroŭja
I dudu upuścisz z ruk.

I abmyiszsia ślizami,
I padumaisz niraz:
“Bożżaj Łaski niet nad nami,
I niet praŭdy siarot nas”¹.

Паэтаў з такім узроўнем паэтычнага таленту ў той час на Беларусі, хіба, не было. Можа, адно аўтар славуэтага *Тараса* і *Двух д’яблаў* мог бы паспаборнічаць з Ялегі Пранцішам Вулем:

– “Памалу, братцы, ни давиця
Мой хвильлятон вы и Пчалу,
Мине-ж самого вы пусьциця,
Ай, ни дзяржыце-ж за палу!

А то дадушы што у газэци
Я й вас аблаю на увесь съвет,
Як Гоголя у прошлым леци...
Видзь я рыдахтарам газет”.

¹ Lietuvos valstybes istorijos archyvas, F. 1135-4-391a-9.

Глядзіць Тарас, аж гэта сивый,
Кароткий, тоустый, быць чурбан,
Плюгавый дужа, нیکрасивый
Крычыць, як аглумленый пан¹.

Беларускія літаратуразнаўцы звярнулі ўвагу на пэўнае падабенства паэтыкі *Тараса* і верша Ялегі Пранціша Вуль. Верша, які “па чысціні гучання, па бездакорнай культуры сілаба-танічнага верша з усёй беларускай паэзіі XIX стагоддзя, бадай што, найбольш блізкі да *Тараса на Парнасе* <...>. Сваім талентам Вуль настолькі блізкі да таленту аўтара *Тараса на Парнасе*, што міжволі прыходзіць у галаву, а ці не Вуль напісаў паэму”². Дадзеную думку Г. Кісялёў выказаў яшчэ ў 1960-я гг. Але нават і пазней, калі на ролю найбольш верагоднага аўтара *Тараса* быў вылучаны Канстанцін Вераніцын, гісторыкі літаратуры звычайна не забываюць і Ялегі Пранціша Вуля. Той самы Г. Кісялёў сцвярджаў: “Аддаючы перавагу аўтарству Вераніцына, я заўсёды стаўлю побач Вуля. У шырокім сэнсе *Тарас на Парнасе* – плён тагачаснай віцебскай паэтычнай школы, яскравым з’яўнікам якое быў Вуль. Несумненны ўзаемаўплыў Вераніцына і Вуля, магчымыя і розныя формы сааўтарства”³.

Такім чынам, нашая цікавасць да асобы і творчасці Ялегі Пранціша Вуля – гэта – у першую чаргу – цікавасць да пытанняў атрыбуцыі беларускіх ананімных паэмаў XIX ст.

Вось толькі – хто ён: Ялегі Пранціш Вуль?

На верш *К дудуру Арцёму ад наддзвінскага мужыка* гісторыкі літаратуры звярнулі ўвагу на пачатку XX ст.: Браніслаў Тарашкевіч выявіў *Альбом* А. Вярыгі-Дарэўскага ў зборах Віленскага таварыства сяброў навук і апублікаваў твор у газеце “Наша ніва” (1912, 9 лістапада).

Сапраўднае імя паэта ўпершыню назваў Яўхім Карскі ў артыкуле *Стары беларускі пісьменьнік Арцэм Дарэўскі-Вярыга і яго літаратурны альбом*, змешчаным ў газеце “Беларусь” (1919): “Яго імя Пранцішак Элігіуш Караффа-Корбут. Памер у Варшаве у 80 годах. У яго у Варшаве збіраўся беларускі гурток: Плуг (Пяткевіч А.), Каратынскі і др. Вестка Р. Земкевіча”⁴.

Мы не ведаем, як Р. Зямкевічу ўдалося расшыфраваць псеўданім Э.Ф. Карафа-Корбута. А вось Аляксандар Цвікевіч у 1920-я гг., не раскрываючы крыніц, сцвярджаў іншае: “Па нашых звестках, ён [верш *К дудуру Арцёму ад наддзвінскага мужыка*. – М. Х.] быў напісаны А. Плу-

¹ *Узьлезши на Парнас, што видиу там Тарас [у:] Шляхам гадоў: Гісторыка-літаратурны зборнік*, уклад. Г. Кісялёў, Мінск 1990, с. 239.

² Г. Кісялёў, *Пошукі імя*, Мінск 1978, с. 244–245.

³ Г. Кісялёў, *Не ўсё так проста, калега!*, “Чырвоная змена” 2005, № 20.

⁴ Е. Карскі, *Стары беларускі пісьменьнік Арцэм Дарэўскі-Вярыга і яго літаратурны альбом*, “Беларусь: Штадзенная політычна-эканамічная і літаратурная газета” 1919, № 50 (21 снежня). Пазней гэты артыкул (па-расейску) увайшоў у кнігу Я. Карскага *Белорусы, т. III: Очерки словесности белорусского племени*, ч. 3: *Художественная литература на народномъ языке*, Петроградъ 1922, с. 66–69.

гам у альбум Вяр.-Дарэўскаму, які (альбум) да вайны знаходзіўся ў Віленскім Muzeum T-wa Przyjaciół Nauk”¹.

Беларускія даследнікі ў пасляваенны перыяд, аднак, пацвердзілі правільнасць інфармацыі Р. Зямкевіча: “Уласнаручныя паказанні Корбута <...> напісаны тым жа почыркам, што і верш *К дудару Арцёму*. Такім чынам пацвярджаецца справядлівасць меркавання Зямкевіча: «Вуль» – псеўданім Корбута”². Дададзім яшчэ: сёння маем шэраг дакументальных сведчанняў: напрыклад, ліст Э.Ф. Карафа-Корбута да Эдварда Жалігоўскага ад 12 лютага 1859 г., а таксама ягоны ліст да Юзафа Ігнацы Крашэўскага ад 14/26 лютага 1861 г., дзе паэт называе-раскрывае свой псеўданім.

У апошні час намі было высветлена, што псеўданімам Eligi Franciszek Ul Ф.Э. Карафа-Корбут актыўна карыстаўся ў другой палове 1850-х – пачатку 1860-х гг. Так ён падпісваў вершы да Эдварда Жалігоўскага (*Do Antoniego Sowu: Na znak czci i na pamiątkę*), да Арцёма Вярыгі-Дарэўскага (*K Dudaru Arciomu at naddźwięśskaha muzyka, Myśl nienowa*)³, а таксама тыя, якія дасылаў у рэдакцыі газет “Słowo” (*Pozdrowienie do Redakcyi „Słowa”*) і “Ruch muzyczny” (*Koniec drogi, Rozmowa z przyjaciółką*). Гэтаксам, відаць, планаваў ён падпісваць свае карэспандэнцыі ў тыя выданні, з якімі спадзяваўся наладзіць супрацоўніцтва. Праўда, магчымасцяў для такога супрацоўніцтва асабліва не было: пецяўбургскае “Słowo” ўлады зачынілі на 15 нумары, а ў віленскія выданні Адама Кіркора з Віцебску пісаў А. Вярыга-Дарэўскі. Заставалася дамовіцца з пэўным варшаўскім часопісам ці газетаю. Дзеля спробы сваіх журналісцкіх сілаў Ф.Э. Карафа-Корбут абраў папулярнае ў той час выданне – “Gazetę Codzienną”, да якога выдавец Леапольд Крананберг і рэдактар Юзаф Ігнацы Крашэўскі здолелі прыцягнуць чытацкую публіку не толькі ў Польшчы, але і ў іншых мясцінах, дзе жыло польскамоўнае насельніцтва.

Першы допіс Ялегі Пранціша Вуля на старонках гэтае газеты з’явіўся ў ліпені 1860 г. Ці было што яшчэ надрукаванае ў гэтай варшаўскай газеце – выявіць пакуль не ўдалося. Але ліст да Ю.І. Крашэўскага ад 26/14 лютага 1861 г. мог датычыць як вядомай нам публікацыі ў 188 нумары “Gazety Codziennej”, так і нейкае пазнейшае (магчыма, з-за рэдакцыйнае памылкі, непадпісанае)⁴.

На жаль, пра дачыненні Ф.Э. Карафа-Корбута з варшаўскімі, а таксама нейкімі іншымі выданнямі ў 1861–1863 гг. нам нічога больш невядома. Калі яны і былі, дык высылка ў Сібір іх перапыніла.

¹ А. Цьвікевіч, “Западно-руссизм”: Нарысы з гісторыі грамадзкай мысли на Беларусі ў XIX і пачатку XX в., Мінск 1993, с. 106.

² Г. Кісялёў, *Арцём Вярыга-Дарэўскі* [у:] Г. Кісялёў, *Загадка беларускай Энеіды*, Мінск 1971, с. 166–167.

³ Гл.: М. Хаўстовіч, *Даследаванні і матэрыялы: Літаратура Беларусі XVIII–XIX стагоддзяў*, т. першы, Варшава 2014, с. 249–255.

⁴ Гл.: М. Хаўстовіч, *Даследаванні і матэрыялы: Літаратура Беларусі канца XVIII–XIX стагоддзя*, т. чацвёрты, Варшава 2018, с. 302–303.

Што ж, адзін беларускамоўны верш, няхай і самы выдатны, – гэта, відаць, вельмі мала, каб стаць аб'ектам гісторыі літаратуры. Відаць, з гэтае прычыны да асобы і творчасці Элегія Пранціша Вуля беларускае літаратуразнаўства “вярнулася” толькі ў другой палове XX ст., калі Ісідар Бас¹, Адам Мальдзіс², Мікола Грынчык³, Віктар Каваленка⁴ і інш.) у сваіх даследаваннях пачалі згадваць пра таленавітага паэта і аналізаваць ягоны верш, а Г. Кісялёў на падставе архіўных матэрыялах змог узнавіць асобныя старонкі ягонае біяграфіі⁵.

Можа канстатаваць, што даследаванні Г. Кісялёва больш-менш узнаўляюць дапаўстанці і паўстанці перыяд жыцця і творчасці паэта. Доўгі час мы фактычна не мелі аніякае інфармацыі пра тое, як склаўся лёс Ялегі Пранціша Вуля пасля 1864 г. Так, Г. Кісялёў у 1994 г. пісаў: “Уся сям’я Корбутаў, можна сказаць, у поўным складзе, апынулася ў Сібіры. І як у ваду канула”⁶.

Аднак нам удалося выявіць асобныя звесткі пра жыццё Элегія Францішка Карафа-Корбута і ягонае сям’і ў Сібіры ў мемуарнай літаратуры. Так, Якуб Гейштар у сваіх успамінах занатаваў: “Korbutt. Usole, Irkuck; starzec, zasnu oryginal; w moim kółku; wp[isany w książce do naboż.], listy”⁷.

У спісе высланых паўстанцаў (у ім – 401 асоба) ва Усолле Агатона Гілера⁸ маецца інфармацыя зноў жа пра аднаго Корбута, бацьку паэта:

¹ І. Б а с, *Забытыя імёны*, “Літаратура і Мастацтва” 1956, 13 кастр.

² А. М а л ь д з і с, *Творчае пабрацімства: Беларуская-польскія літаратурныя ўзаемасувязі ў XIX ст.*, Мінск 1966, с. 82–84.

³ М. Г р ы н ч ы к, *Фальклорныя традыцыі ў беларускай дакастрычніцкай паэзіі*, Мінск 1969, с. 85.

⁴ В. К а в а л е н к а, *Уплывы. Вытокі. Паскоранасць: Развіццё беларускай літаратуры XIX–XX стагоддзяў*, Мінск 1975, с. 122–124.

⁵ Упершыню звесткі пра Ялегі Пранціша Вуля Г. Кісялёў падаў у артыкуле *Арцём Вярэга-Дарэўскі* (“Полымя” 1966, № 4, с. 143–154 і № 5, с. 163–174), адкуль яны (з памылкамі, праўда) трапілі ў хрэстаматыю *Беларуская літаратура XIX стагоддзя* (Мінск 1971, с. 352). Гэты артыкул стаў пазней раздзелам кнігі Г. Кісялёва *Загадка беларускай Энеіды* (Мінск 1971, с. 144–212). Асобны раздзел, прысвечаны Ялегі Пранцішу Вулю, маецца ў кнізе *Пачынальнікі: 3 гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст.* (Мінск 1977, с. 367–376). Звесткі пра беларускага паэта дапаўняліся і ўдакладняліся ў наступных публікацыях Г. Кісялёва: *Пошукі імя* (Мінск 1978), *Разыскивается классик...: Историко-литературная диалогия* (Мінск 1989), *Хто вы, Карафа-Корбуты?* (“Полымя” 1992, № 3, с. 172–187), *Жылі-былі класікі: Хто напісаў паэмы ЭНЕІДА НАВЫВАРАТ і ТАРАС НА ПАРНАСЕ* (Мінск 2005).

⁶ Г. К і с я л ё ў, *Хто вы, Карафа-Корбуты?* [у:] Г. Кісялёў, *Радаводнае дрэва: Каліноўскі – эпоха – настаўнікі*, Мінск 1994, с. 127.

⁷ J. G i e y s z t o r, *Towarzysze wygnania 1863–73, jak i ludzie, z którymi bliższe listowne miałem stosunki* [w:] W. Ś l i w o w s k a, *Syberia w życiu i pamięci Gieysztorów: zesłańców postyczniowych: Wilno–Syber–Wiatka–Warszawa*, Warszawa 2000, s. 230.

⁸ Агатон Гілер (1831–1887) быў у высылцы ва Усходняй Сібіры ў 1854–1860 гг. З 1867 г. знаходзіўся ў Парыжы. Сасланных удзельнікаў паўстання ён не ведаў. Хто дапамагаў яму складаць спіс – невядома. У пазнанскі “Tygodnik Wielkopolski” яго пераслаў Ю.І. Крашэўскі.

“Nr 82. Корбут Маўрыцый з Літвы. Жонка і сыны разасланыя асобна. Ва Усоллі разносіў лісты палякам і меў за гэта некалькі рублёў у месяц”¹. Вацлаў Ласоцкі змяшчае М. Карафа-Корбута ў сваім спісе *Wygnañcy z Litwy, Żmudzi, Inflant i Białej Rusi, którym nie towarzyszyli rodziny* пад нумарам 29: “Корбут Маўрыцый з Белаі Русі, раздаваў калегам лісты, за што яму была прызначаная невялікая пенсія з выгнанчае касы”².

Пра Элегія Францішка і ягонага бацьку Маўрыцыя згадваецца ў выяўленым намі ў Ягелонскай бібліятэцы *Spisie alfabetycznym imienium Polaków zesłanych do gub. Irkuckiej*: абодва яны трапілі ў Аёкскую воласць³.

Даволі шмат інфармацыі пра Вільгельма Карафа-Корбута, брата Элігія Францішка, пададзена ў кнізе Ежы Малішэўскага *Высланыя і інтэрнаваныя ўдзельнікі Студзеньскага паўстання* на падставе матэрыялаў Komisji Kwalifikacyjnej dla weteranów powstań narodowych (1831–1848 i 1863) przy Ministerstwie Spraw Wojskowych: “Карафа-Корбут Вільгельм. Нарадзіўся ў 1844 г. у Віцебску. Браў удзел у працы цывільнае арганізацыі паўстання. У якасці кур’ера яго пасылалі ў Горы-Горыцкі аддзел, якім кіраваў Звяждоўскі (Людвік Тапор). Адначасна займаўся зборам падаткаў і ахвяраванняў для паўстанцаў. Быў сотнікам вярбоўшчыкаў. Пазней браў чынны ўдзел са зброяй у руках і ваяваў пад Пакасьмежам (Pakośmierzem). Паранены трапіў у палон і выракам Палявога суду высланы ў Сібір, дзе жыў 21 год. Зазначыць належыць, што ўся сям’я Корбута, г. зн. маці, брат, бабуля, былі арыштаваны і высланыя ў Сібір за дзейнасць на карысць Студзеньскага паўстання”⁴.

Зусім верагодна, звесткі пра Вільгельма Карафа-Корбута падаў у Камісію яго сын Браніслаў, які вярнуўся на радзіму і жыў у Варшаве⁵. Магчыма, Б. Карафа-Корбут не ўтрымаў у памяці аповеды свайго бацькі, хоць не выключаем, што мясцовасць Пакасьмеж ў кнізе – гэта памылка друку. Хутчэй за ўсё тут маецца на ўвазе фальварак Пагосцішча, дзе 26 красавіка 1863 года быў разбіты Аршанскі паўстанцкі атрад, якім кіраваў Ігнат Будзіловіч. Інфармацыя Б. Карафа-Корбута (?) пацвярджае здагадку следчых, што браты Корбуты разам з іншымі віцяблянамі былі ў атрадзе І. Будзіловіча, удзельнічалі ў баі пад Пагосцішчам, а пасля разгрому атрада, 28 красавіка былі захоплены сялянамі і жыдамі. Вось толькі ў матэрыялах следства анічога не гаворыцца пра параненага В. Карафа-Корбута.

¹ A. G i l l e r, *Spis polaków będących w Usolu w ciężkich robotach od 17 kwietnia 1866 do września 1868 roku* [w:] *Stuletniej niewoli rok pierwszy: Dzieło zbiorowe*, Poznań 1872, cz. II, s. 170.

² W. L a s o c k i, *Wspomnienia z mojego życia*, t. II: *Na Syberji*, Kraków 1937, s. 333.

³ BJ, F. 58/55: *Spis alfabetyczny imienny Polaków zesłanych do gub. Irkuckiej*, s. 53 v –54.

⁴ J. M a l i s z e w s k i, *Uczestnicy powstania styczniowego zesłani i internowani*, Warszawa 1931, s. 35.

⁵ W. M o s k a l i k, *Korbuttowa z Jakubowskich Ludmiła Anna Helena Karaffa* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław i in. 1968–1969, t. XIV, s. 42–43.

Эльжбета Каміньска, аўтарка кнігі *Студзеньскае паўстанне і сібірскія выгнаннікі* на падставе архіўных матэрыялаў дапоўніла біяграфію Вільгельма Карафа-Корбута: “[яго] і ўсіх членаў ягонае сям’і асудзілі на пасяленне ў Сібіры. Трапіў у Іркуцк напрыканцы 1864 г., адтуль адасланы ў Аёкскую воласць Іркуцкае губерні. У 1867 г. атрымаў дазвол на выезд у Кастрамскую губерню, дзе мусіў жыць пад паліцэйскім наглядам. Пасля вызвалення вярнуўся праз некалькі гадоў у Іркуцк і яго фірма занялася будаўніцтвам Забайкальскае чыгункі¹. Зарабіў на гэтым праекце шмат грошай. Яшчэ ў 1910 г., жывучы ў Віцебску, судзіўся з Забайкальскаю чыгункаю за належны яму мільён золотых”².

На нашу думку, у біяграму В. Карафа-Корбута далучаны звесткі пра ягонага брата Элігія Францішка. Усё ж дакладна вядома, што В. Карафа-Корбут быў высланы ў Табольскую губерню. Там, у Табольскай губерні ён, відавочна, і адбываў тэрмін. Перадусім ягоны сын Браніслаў нарадзіўся ў 1870 г. у Табольску (больш дакладна, ахрышчаны ў тамтэйшым касцёле). Маці Браніслава – Браніслава Вінчэўская³ – хутчэй за ўсё пасля нараджэння сына вярнулася ў Варшаву, дзе Браніслаў пайшоў у гімназію. Праўда, вучобу завяршаў ён у Табольску (хіба, тут усё яшчэ жыў бацька?), пасля чаго зноў апынуўся ў Варшаве (не пазней, чым у 1893 г.), дзе ў 1897 г. закончыў медыцынскі факультэт Варшаўскага ўніверсітэта. Пасля некалькі месяцаў працаваў у варшаўскім шпіталі св. Духа пад кіраўніцтвам Юзафа Павінскага. А ў 1898 г. заняў пасаду лекара чыгуначных сярэднеазіяцкіх ліній у Туркестане. Жыў у Ашхабадзе і Чарджуй да 1921 г.⁴.

Вельмі верагодна, што звесткі пра высылку Вільгельма ў Аёкскую воласць Іркуцкай губерні датычаць Элігія Францішка. Бо менавіта ён, Э.Ф. Карафа-Корбут, паводле Карнэля Зялёнкі, жыў у 1865–1869 (?) гг. на пасяленні ў вёсцы Куяда Аёкскае воласці.

¹ Забайкальскую чыгунку пачалі будаваць у апошнім дзесяцігоддзі XIX ст. Высветліць паходжанне звестак пра гэты від дзейнасці В. Карафа-Корбута не ўдалося.

² *Powstanie styczniowe i zesłańcy syberyjscy: Katalog fotografii ze zbiorów Muzeum Historycznego m. st. Warszawy*, cz. II: *Zesłańcy syberyjscy*, oprac. Elżbieta Kamińska, Warszawa 2005, s. 241.

³ Сярод сасланных у Сібір сустрэкаецца прозвішча Віктара Вінчэўскага, якому ў 1868 г. было 30 гадоў. Быў ён высланы на “водворение”, з 1869 г. знаходзіўся ў Марыінскай акрузе. Быў ён без сям’і, але ўзяў “пособие на домообзаводство”. Магчыма, Браніслава Вінчэўская – гэта яго сястра, якая прыехала адвёдаць брата. Гл.: *Список участников восстания 1863–1864 гг., сосланных в Западную Сибирь* (по материалам диссертации Светланы Мулиной *Участники польского восстания 1863 года в западносибирской ссылке*, Омск 2005) – <http://kdkv.narod.ru/1864/Ssilka-ZapSib.html#03>.

⁴ Два гады Браніслаў Карафа-Корбут і яго жонка Людміла Анна Галена з Якубоўскіх жылі ў Наваградку, дзе ён быў галоўным лекарам эндымічнага шпіталю. З 1924 г. і амаль да самае смерці (8.10.1933) – лекарам у амбулаторыі „Kasy Chorych w Warszawie”. Гл.: *H. C z a r k o w s k i, Ś. p. Bronisław Karaffa-Korbutt, „Nowiny Społeczno-Lekarskie”, R. VIII, Warszawa 1934, nr 5*. Пахаваны Б. Карафа-Корбут у Кракаве.

У Куяду К. Зялёнка прыехаў у студзені 1865 г. Ён быў першы з выгнаннікаў у гэтай вёсцы. У Аёку ў гэты час ужо жылі Дыянізы Гэнкель, Радушкевіч, Ян Кавалеўскі, Тадэвуш Рэгберг. Пазней пачалі прыязджаць іншыя. Сустрэча К. Зялёнкі з Э.Ф. Карафа-Корбутам¹ ва *Успамінах* не датавана, але ўскосным чынам можна вылічыць, што адбылося гэта напачатку 1866 г. (Праўда, гэта не азначае, што якраз у той час Э.Ф. Карафа-Корбут толькі-толькі апынуўся ў Куядзе.)

Падставаю для апісання К. Зялёнкаю сустрэчы з Э.Ф. Карафа-Корбутам стала наступнае. Пэўны час аўтар успамінаў разам з Францішкам Ляшчынскім працаваў у заснаванай імі краме ў вёсцы Ялоўка (побач з Куядаю). На іх паспяховую дзейнасць звярнуў увагу багаты купец Кузняцоў, які прапанаваў выгнанніку пасаду крамніка (приказчика) у яго ў “магазіне” ў Іркуцку. Народжанаму ў Аўстрыі напачатку цяжка было парадзіць з расійскаю моваю, а таму К. Зялёнка вырашыў звярнуцца па дапамогу да Э.Ф. Карафа-Корбута, “прафесара вышэйшае школы ў Вільні”, які жыў у Куядзе і наведваўся ў краму ў Ялоўцы. Пазначае аўтар і тое, што разам з Э.Ф. Карафа-Корбутам на выгнанне “добраахвотна” прыйшла жонка, якая была “надзвычайнай дабрыні, лічыла нас усіх, быццам мы да яе сям’і належалі. Кожнага з нас называла па імені, дадаючы слова «грамадзянін», а мы ўсе яе – «грамадзянка»”².

Відавочна, у тэксце К. Зялёнкі ёсць памылкі: у Вільні, вядома, існаваў Шляхецкі інстытут, але выкладчыка з прозвішчам Корбут там не было³. Аднак менавіта так захавалася ў памяці аўтара ўспамінаў. Віцебскі гімназіст, які адзначаўся колісь за напісанне творчых працаў па расейскай славеснасці, цяпер становіцца запатрабаваны: “Я пераехаў да Корбутаў і за адзін месяц падвучыўся расійскай мове настолькі, што сяк-так мог весці кнігі”⁴.

У Кузняцова К. Зялёнка служыў каля двух гадоў. Калі ж у 1868 г. была аб’яўлена амністыя замежным грамадзянам, удзельнікам паўстання, ён выязджае з Сібіры. Не вельмі шмат прозвішчаў калегаў-ссылных захавалася ў ягонай памяці, але Э.Ф. Карафа-Корбута ён вылучае сярод іншых: “Poznałem ludzi z wielkim sercem i zaparciem się (ofiarnie działanie, poświęcenie. – M. X.). Co za śliczny, prawy charakter Franciszka Korbutta albo Dyonizego Henkla i wielu innych”⁵.

Пра іншых сваіх прыяцеляў аўтар не згадвае. Толькі менавіта пра гэтых двух. І нават расказвае пра іх заняткі ў Сібіры: “Корбут адкрыў у Куядзе краму, а ягоная жонка, «грамадзянка» пякла смачны хлеб, які адпраўляла ў Іркуцк, дзе яго ахвотна куплялі”⁶.

¹ К. Зялёнка паўсюль называе паэта-выгнанніка Францам Корбутам.

² K. Zielenka, *Wspomnienia z powstania 1863 roku i z życia na wygnaniu w Syberii*, Lwów 1913, s. 144.

³ Гл.: J. Godlewska, *Wileński instytut szlachecki (1834–1863)*, “Rozprawy z dziejów oświaty” 1985, t. XXVIII, s. 152–158.

⁴ K. Zielenka, *Wspomnienia...*, s. 144–145.

⁵ *Ibidem*, s. 188.

⁶ *Ibidem*, s. 189.

Маем яшчэ адно пацвярджэнне побыту Э.Ф. Карафа-Корбута ва Усходняй Сібіры: ён, ягоная жонка і бацька згадваюцца ў лістах Юзафа Каліноўскага (1835–1907). Корбуты не былі ў коле блізкіх знаёмых будучага айца Рафала, а таму ён піша пра іх толькі дзеля фону, толькі як апісанне выгнанніцкіх будняў. Спачатку ў лісце ад 15/27 лютага 1872 г. да бацькоў Ю. Каліноўскі апавядае пра М. Карафа-Корбута: “Пробашч яшчэ не вярнуўся, дык я ўсё яшчэ карыстаюся ягонымі пакоямі, вокны якіх выходзяць на поўдзень, а таму поўных сёння сонечнага святла. Гэта немалая выгода і няшмат хто тут пахваліцца высокім і светлым памяшканнем: побач са мною за адным сталом сядзіць старэнькі Корбут з Бelay Русі; дзесьці ў сутарэннях (w podziemiach) ён ледзь знайшоў куток на свае старыя гады; раніцамі колькі ўжо часу карыстаецца маёй гасціннасцю, каб перапісваць нейкае сажнёвае прашэнне, якое дакладна ніхто чытаць не будзе. Але для яго – гэта род занятку, які цалкам яго захапіў; анічым не збіты з тропу ўсё новыя і новыя свае творы дасылае ў канцылярыю губернатара”¹.

Праз некалькі месяцаў у лісце ад 28 чэрвеня 1872 г. да Якуба Гейштара, які ўжо выехаў з Усходняе Сібіры, Ю. Каліноўскі, апавядаючы пра іркуцкія навіны, напіша: “Старэнькі Корбут у Іркуцку, дзе таксама жыве і ягоны сын з жонкаю. Бацька ў няспынных цяжбах з канцылярыямі пра нявыплачанае яму, належнае і неналежнае”².

Апошняе паведамленне каштоўнае тым, што даносіць інфармацыю пра побыт Э.Ф. Карафа-Корбута ў Іркуцку: як і большасць высланых ён, відавочна, перасяліўся ў сталіцу губерні, бо тут было значна больш магчымасцяў зарабіць сродкі на жыццё. Вядома, застаючыся “прыпісаным” да месца свае высылкі – Куяды і штогод прыязджаючы туды па “адпускны білет”.

Калі і як Карафа-Корбуты змаглі пакінуць Сібір? Чаго дасягнуў М. Карафа-Корбут сваімі “сажнёвымі” просьбамі?

У адрозненне ад Я. Гейштара, Ю. Каліноўскага і шэрагу іншых заможных выгнаннікаў Карафа-Корбуты не мелі сваякоў, якія з дапамогаю хабару “шукалі” ў высокіх пецябургскіх саноўнікаў палёгкі для сваіх родных. А таму яны маглі спадзявацца толькі на амністыі, якіх было тры: 1. царкі *Указ* ад 9 студзеня 1874 года, што дазваляў многім катэгорыям ссыльных перасяліцца з Сібіры ва ўнутраныя губерні Расіі; 2. *Высочайшее повеление* ад 15 мая 1883 года, што здымала ўсе абмежаванні *Указа* 1874 года (перадусім, абмежаванне месцаў пражывання). Былым удзельнікам паўстання дазвалялася жыць у Расіі “повсеместно”, “без всяких ограничений”; 3. *Высочайши манифест 14 ноября 1894 года*, якім усім асобам, “отбывающим ещё наказание за участие в польском мятеже 1863 года, даровано освобождение от полицейского надзора с предоставлением им права повсеместного жительства и с возвращением прав”.

¹ J. Kalinowski, *Listy*, t. I, cz. 1: 1856–1872, Lublin 1978, s. 390.

² *Ibidem*, s. 408.

Якую амністыю выкарысталі Карафа-Корбуты?

Як аказалася – першую, 1874 г.

У снежні 2018 г. удалося выпадкова натрапіць (паводле падказкі Антона Францішка Брыля) на кароткае паведамленне ў рубрыцы *Zmarli w ostatnich dniach* “Gazety Lwowskiej”: “W Warszawie Franciszek Korbutt, literat, długoletni współpracownik warszawskiej «Gazety Polskiej», w 58 roku życia”¹.

Відавочна, дадзеная інфармацыя грунтавалася на публікацыі пэўнай варшаўскай газеты і найверагодней тае, у якой працаваў нябожчык. Без асаблівых цяжкасцяў удалося выявіць нумар “Gazety Polskiej” з некролагам Францішка Корбута, а таксама г. зв. “пасмяротным успамінам”.

Зусім магчыма, што прозвішча беларускага паэта ўпершыню з’явілася ў газеце, дзе ён працаваў, толькі пасля ягонай смерці: у 282 нумары (10 grudnia) “Gazety Polskiej” за 1894 г. яно сустракаецца тройчы: на першай, другой і на чацвёртай старонках. Спачатку ў змесце нумару: *Wspomnienie pośmiertne: Ś. † P. Franciszek Korbutt*. Пасля – на другой старонцы, дзе нехта з супрацоўнікаў рэдакцыі змясціў тое самае *Wspomnienie pośmiertne* і нарэшце ў рубрыцы *Nekrologia* – абвестка пра смерць і пахаванне.

І *Wspomnienie pośmiertne*, і некролог утрымліваюць важныя звесткі пра Ялегі Пранціша Вуля.

Тут пададзеная дакладная дата смерці паэта – 8 снежня 1894 г.

Словы з пасмяротнага ўспаміну пра “амаль дваццаць гадоў” працы ў варшаўскай газеце могуць сведчыць, што ў сталіцы “Прывіслінскага края”² сібірскі выгнаннік апынуўся ў 1874 ці 1875 г. і што адзіным месцам ягонай працы была названая газета. Цікава тое, што гэта была тая ж самая газета, у якую Ф.Э. Карафа-Корбут пісаў колісь лісты і карэспандэнцыі з Віцебска³. Ю.І. Крашэўскі ў ёй ужо не працаваў, але галоўным рэдактарам выдання ў 1874 г. быў Юзаф Сікорскі (1813–1896), які рэдагаваў у 1857–1862 гг. “Ruch muzyczny”, а г. зн. тая асоба, якая надрукавала ў 1859 г. два вершы маладога паэта. Заўважым, што за ўвесь час існавання “Ruchu...” там былі надрукаваныя толькі вершы васьмі аўтараў, сярод якіх – Уладзіслаў Сыракомля, Дыятыма і інш.⁴

Лісты і карэспандэнцыі Ялегі Пранціша Вуля 1860-х гг. маглі быць вядомымі і наступнаму галоўнаму рэдактару і выдаўцу “Gazety Polskiej”

¹ “Gazeta Lwowska” 1894, nr 284 (13 grudnia).

² Якраз у 1874 г. ранейшае Царство Польское (Królestwo Polskie) пачалі паўафіцыйна называць Прывіслінскі край (Kraj Nadwiślański).

³ У 1861 г. Леапольд Крананберг (1812–1878), тагачасны ўладальнік выдання, перайменаваў “Gazetę Codzienną” на “Gazetę Polską”.

⁴ Адной з гэтых васьмі публікацый былі беларускамоўныя вершы А. Вяртыгі-Дарэўскага *Dumka: Sałdatka (z komedyo-opery pod tytułem GRZECH 4RY HNIEU)* і *Гімн: Do obrazu Cudownej Matki Boskiej Białynickiej nad Dnieprem* у карэспандэнцыі Беларускае Дуды ад 4 лістапада 1859 г. Гл.: “Ruch muzyczny” 1859, nr 49.

ад 9 снежня 1874 г. Эдварду Леа (1829–1901), які з 1859 г. стала супрацоўнічаў з газетаю, пісаў музычныя і тэатральныя рэцэнзіі.

Мы не ведаем, хто з іх – Ю. Сікорскі ці Э. Леа – узяў на працу былога паўстанца і выгнанніка, але прапанаваўшая была яму адно сціплая пасада карэктара. Можна, з-за рэдактарскага палітычнага асцярожнасці, хоць наўрад ці што лепшае той мог прапанаваць: з газетаю супрацоўнічалі самыя вядомыя тагачасныя літаратары і публіцысты. Дастаткова назваць імёны Генрыка Сянкевіча, Элаізы Ажэшкі, Пятра Хмялёўскага, Баляслава Пруса і інш.

Дзесяцігадовы побыт у Сібіры не аказаў негатыўнага ўплыву на веданне Ф.Э. Карафа-Корбутам польскага мовы. Да таго ж – паводле ацэнкі аўтара некралогу – са сваімі абавязкамі ён спраўляўся выдатна: папраўляў не толькі арфаграфічныя і граматычныя памылкі, але і стылістычныя ды іншыя, калі гадзінамі дыскутаваў са славутымі аўтарамі.

На нашу думку, аўтарам некралогу з’яўляецца галоўны рэдактар выдання – Э. Леа, бо невыпадкова ў ім шмат месца займае ўхвальная ацэнка самаахвярнага працы Ф. Корбута на карысць газеты ды і наўрад ці нехта іншы з супрацоўнікаў ведаў яго цягам “амаль дваццаці гадоў”. Істотнай для нас інфармацыяй з’яўляецца тое, што аўтара некралогу ведае пра публікацыю Ялегі Пранцішам Вулем сваіх вершаў у “некалькіх тутэйшых выданнях” ды тое, што яны вызначаліся “высокім палётам думкі і прыгожаю формай”. Выданні, праўда, не называюцца, але калі творы друкаваліся пад ранейшым псеўданімам паэта, то з часам яны будуць выяўленыя.

А вось з біяграфіі паэта ў некралогу падаецца няшмат. На пэўную ўвагу заслугоўвае інфармацыя пра месца нараджэння Ф.Э. Карафа-Корбута – Гарадок Віцебскага губерні¹. У хроснай метрыцы ўказваецца іншае месца – Віцебск, а таксама тое, што бацькі немаўляці – парафіяне віцебскага фарнага касцёла Найсвяцейшага Тройцы. Чаму ж Гарадок? Бо, відаць, сям’я Карафа-Корбутаў была нейкім чынам звязаная з Гарадком. Магчыма, адтуль паходзіла маці паэта – Антаніна з Сабалеўскіх, дык ці не праводзіў ён свае дзіцячыя гады, а таксама вольны час якраз у Гарадку? Зрэшты, звесткі, якія падаюцца ў некралоге, хоць і паходзілі ад самога Э.Ф. Корбута (ці ягонае жонкі), аднак маглі быць занатаваныя недакладна. Адназначна няправільна занатаваны тут год нараджэння нябожчыка: метрычнай кнізе віцебскага касцёла мы можам даць больш веры².

Жыццёвы шлях Э.Ф. Карафа-Корбута малюецца ў некралоге як цяжкі: і ягоную “службу ў пекле” (так ён сам назваў сваё месца працы ў канцылярыі палаты дзяржаўных маёмасцяў у Віцебску), і ўдзел у паўстанні, і высылку ў Сібір, і цяжкую журналісцкую працу аніяк

¹ Цікава тое, што найдаўнейшы рукапісны спіс паэмы *Тарас на Парнасе*, падпісаны прозвішчам Канстанцін Вераніцын, меў пазнаку “1855, 15 kwietnia, Horodek”.

² Паводле метрычнага кнігі Віцебскага парафіяльнага фарнага касцёла Францішак Элігі Корбут нарадзіўся 9 красавіка 1835 г. Гл.: *Пачынальнікі: 3 гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст.*, укл. Г.В. Кісялёў, 2-е выд., Мінск 2003, с. 368.

інакш назваць не выпадала. Відавочна, у той час немагчыма было расшыфраваць пуцявіны паэта – і ягоны ўдзел у Студзеньскім паўстанні, і сібірскую высылку.

Апошнія паўгода жыцця Э.Ф. Карафа-Корбут цяжка хварэў: “Хвароба, якая нішчыла падарваны арганізм, ужо паўгода як вырвала праміж яго з рук і ўчыніла з яго сапраўднага пакутніка, нібы накіравана яму было на гэтым свеце зазнаць усе віды цярдзенняў. Плача па ім сям’я, шчыра яго шкадуюць калегі і ўсе, хто яго ведаў, развітваюцца з ім, як з чалавекам, які абраў сабе дэвізам: праўда, цнота і любоў ды служыў ім аддана і стала”¹.

Інфарматыўнай аказалася і абвестка пра пахаванне Ф. Корбута, змешаная ў тым самым нумары “Gazety Polskiej”. Жалобнае набажэнства прайшло ў касцёле Усіх святых (пляц Грыбоўскі 3/5), а г. зн., што Ялегі Пранціш Вуль, магчыма, належаў да тамтэйшае парафіі і жыў непадалёку, хоць і невядома пакуль, ці адразу пасля прыезду ў Варшаву пасяліўся тут, ці пераехаў у гэтую ваколіцу пазней. Разам з Э.Ф. Корбутам і ягонай жонкаю Ганнаю жылі пляменнікі (siostrzeńcy²), бо менавіта ад іх імя запрашаліся сваякі, сябры і калегі на пахаванне, якое адбылося на Павонзках.

Пахавалі Ф.Э. Карафа-Корбута 11 снежня 1894 г. Пра тое, як адбывалася пахавальная цырымонія, звестак пакуль не выяўлена. Зусім магчыма, што на пахаванні прысутнічаў Адам Пług, адзін з тых, хто належаў да г. зв. “беларускага гуртка”. Не выключаем, што менавіта ён паспрыў публікацыі некрологу ў газеце “Kurjer Warszawski”, у якой з 1887 г. і да смерці з’яўляўся адным з выдаўцоў³. Тэксты абодвух некрологаў падобныя (відаць, былі напісаныя адною асобаю), але ў рэдакцыі “Kurjera”, у якім некрологі друкаваліся вельмі часта (блізу дзесяці ў кожным нумары, а вось у “Gazecie Polskiej” іх амаль не было), яго крыху паправілі. Вялікага дастатку ў сям’і Корбутаў, здаецца, не было: надрукаваўшы абвесткі (кошт аднаго радка некрологу складаў 15 капеек, усяго – блізу 3 рублёў) 10 снежня 1894 г., яны больш у газеты не звярталіся – не публікаваліся запрашэнні ні на імшы г. зв. грэгарыянскія, ні на імшу ў гадавіну смерці.

Праз нейкі час на магільні беларускага паэта з’явіўся помнік. Паставілі яго жонка, Ганна з Талвінскіх Карафа-Корбут, і плямяннік, Браніс-

¹ Ś. † p. Franciszek Korbutt, “Gazeta Polska” 1894, nr 282 (10 grudnia).

² Дзеці сястры. У Варшаве ў той час (да 1898 г.) жыў і вучыўся на медыцынскім факультэце Варшаўскага ўніверсітэта Браніслаў Карафа-Корбут (1870–1933), сын брата Вільгельма. Але ён *bratanek* Ялегі Пранціша Вуля. Верагодна, у Варшаве знаходзіліся таксама ўнукі малодшых сёстраў бацькі, Маўрыцыя Карафа-Корбута: Брыгіды, Пляцыды і Мар’яны альбо сёстраў маці, Антаніны з Сабалеўскіх Карафа-Корбут. Можна таксама дапусціць, што аўтар некролога не меў дакладнае інфармацыі пра пляменнікаў калегі-нябожчыка.

³ Газета ў гэты час падпісвалася так: “Redaktor Franciszek Olszewski, wydawcy: Wacław Szymański i Antoni Pietkiewicz (Adam Pług)”.

лаў Карафа-Корбут. Зроблена гэта было да 1898 г. – году ад’езду Браніслава на працу ў Туркестан (Ашхабад). У Варшаву Браніслаў вярнуўся ў 1924 г. Магчыма нават разам са сваім бацькам, Вільгельмам Карафа-Корбутам, братам паэта¹.

Помнік на магіле Элегія Францішка Карафа-Корбута не вельмі шыкоўны, з пясчаніка. У магільную пліту ўмураваныя мармуровы крыж і мармуровая шыльда з надпісам: “Ś. P. Eligi Franciszek Korbutt. Żył lat 60². Zm. 8 grudnia 1894 r. Wieczny odpoczynek racz mu dać Panie” і радкамі, узятымі з верша паэта *Koniec drogi*, надрукаванага ў газеце “Ruch Muzyczny” (1859, nr 40, 23 września/5 października).

Aureola cierpień jasno
U czoła mi świeci,
I rozwidnia drogę ciasną
Wśród mgły i zamieci.
Ale tam u drogi końca,
Na powierzchni ziemi,
Cóż to świeci na kształt słońca
Blaski cudownemi
Ach! to wyobraźni siła
Kreśli koniec drogi
To darniowa jest mogiła,
Jasnych niebios progi.
Kiedyż zmierzę kroki memi
Całą przestrzeń drogi,
By z krawędzi szarej ziemi
Wstąpić w niebios progi.

Вялікае надзеі адшукаць магілу Ялегі Пранціша Вуля ў нас не было: за сто дваццаць гадоў г. зв. “miejsce grzebalne” магло быць даўно прададзенае, але нечакана пашанцавала: аж на двух сайтах выявілася інфармацыя пра месца пахавання Э.Ф. Корбута³. Праўда, кожны з іх падаваў “сваю” версію месцазнаходжання магілы (хоць і ў адной і той

¹ Ён таксама пахаваны на Павонзках (kwatera 215, rząd 5, miejsce 29). Надпіс на магільнай пліце: “Ś. P. Wilhelm Karaffa-Korbutt. Powstaniec z 1863 r. Żył lat 85. Zmarł d. 22 sierpnia 1928 r.”. Пахаваў В. Карафа-Корбута, выдавочна, ягоны сын, Браніслаў, які з 1924 г. амаль да самае смерці (8.10.1933 г.) жыў у Варшаве. Ён, аднак, года нараджэння бацькі дакладна не ведаў (Вільгельм Карафа-Корбут нарадзіўся ў 1845 г.). Гл.: М. Хаўстовіч, *Даследаванні і матэрыялы: Літаратура Беларусі XVIII–XIX стагоддзяў*, т. першы, Варшава 2014, с. 245–246.

² Пададзеная колькасць пражытых гадоў амаль дакладная: Ф. Корбут памёр, маючы 59 гадоў і восем месяцаў.

³ На старонцы сайта *Warszawskie Zabytkowe Pomniki Nagrobne* месца пахавання Ялегі Пранціша Вуля выявіў А.Ф. Брыль. Тут магіла беларускага паэта паказаная недакладна. Гл.: [online], https://cmentarze.um.warszawa.pl/pomnik.aspx?pom_id=16327 [доступ: 24.12.2018]. А вось на старонцы *Sejm-Wielki* інфармацыя пададзеная правільна. Гл.: [online], <http://www.sejm-wielki.pl/s/cmentarze.php?kw=70> [доступ: 25.12.2018].

самай г. зв. кватэры). Аднак знайсці яе ўжо не складала цяжкасці: Kwatera 70, Rząd 1, Miejsce 24.

Шмат гадоў ніхто магілаю Э.Ф. Карафа-Корбута не апекаваўся. Помнік пашкоджаны, адсутнічае верхняя частка (крыж ляжыць за помнікам); адсутнічае таксама на помніку г. зв. аздоба – вянец авальнае формы. З правага боку надмагільнае пліты выбіта слова ŻONA, з левага – BRATANEK як сведчанне пра тых, хто паставіў помнік.

Магіла колісь была агароджаная: чатыры слупкі з пясчаніку, палучаныя металічнымі прэнтамі. Цяпер агароджа пашкоджаная: колькі гадоў назад нехта разбіў два тыльныя слупкі, каб забраць тры металічныя прэнты.

Дваццацігадовы побыт Ялегі Пранціша Вуля ў Варшаве пакінуў на сабе пэўныя сляды. Маём надзею, што пра іх зможам расказаць наступны раз.

Mikołaj Chaustowicz

New about Yaleha Prantsish Vul

A b s t r a c t

Until very recently, we did not know anything about the fate of Yaleha Prantsish Vul (Eliha Francis Carafa-Korbut, 1835–1894) after the writer had been taken from Vitsiebsk to Siberia in 1864. Today, we can more accurately define his tortuous path, and even his place of eternal rest in Warsaw's Powonżki cemetery was found.